

УДК 78.071.1(092)

Мартинюк А. К.*

УНІВЕРСАЛІЗМ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА

У статті розглядається культурний універсум творчої діяльності видатного представника музичної культури України. Аналізуються здобутки М. Леонтовича в царині композиторської творчості у контексті розвитку традицій українського музичного мистецтва упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Висвітлюється вклад М. Леонтовича в розвиток музично-педагогічної думки та формування диригентсько-виконавських традицій.

Ключові слова: культурний універсум Миколи Леонтовича, хорова музика, музична культура, національне музичне мистецтво.

Багатогранне творче життя М. Леонтовича – композитора, хорового диригента, педагога, збирача музичного фольклору, музично-громадського діяча є однією з найяскравіших сторінок української музичної культури. Великий вплив на формування художнього світогляду М.Д.Леонтовича мало навчання в Кам'янці-Подільському, який в ХІХ – на початку ХХ ст. було визначним культурним центром Подільської губернії.

Зважаючи на відсутність на Поділлі у ХІХ ст. вищого навчального та широкої мережі середніх навчальних закладів, духовна семінарія міста відіграла роль своєрідного університету в регіоні. В цьому навчальному закладі склалися певні демократичні традиції. З його середовища вийшла плеяда етнографів та мистецтвознавців – відомих діячів національного культурного відродження того часу.

Проблемам вивчення хорової творчості М.Леонтовича, музичного аналізу хорових обробок композитора присвячена численна кількість наукових праць багатьох авторів. Серед них: М.Андрос, М.Вериківський, М.Гордійчук, М.Гринченко, В.Дженков, В.Дяченко, В.Іванов Н.Семененко, В.Кузик, С.Орфеев та ін.

Наукова робота Л.Іванової «Педагогічна спадщина М.Леонтовича» висвітлює особистість М.Леонтовича як шкільного педагога, автора методичних розробок (статей, порад, вказівок). У даній праці проаналізовано низку хорових творів композитора для виконання дитячим колективом.

Педагогічна та громадська діяльність, хорова творчість М.Леонтовича досить ґрунтовно вивчались, але на сьогоднішній день все ще потребує додаткового опрацювання проблема детальнішого висвітлення питання культурного універсуму творчої особистості митця, а також аналізу специфічних особливостей хорового письма композитора.

Мета статті висвітлити музично-педагогічну, композиторську, диригентську діяльність видатного громадського та мистецького діяча М.Леонтовича, який зробив значний внесок у розвиток вітчизняного хорового мистецтва та вдосконалення методики музичного виховання у школі.

Фольклорно-етнографічне вивчення Поділля ХІХ – на початку ХХ ст. пов'язане з діяльністю нової генерації відомих митців, серед яких такі вихованці семінарії як композитор Микола Леонтович (1877-1921), учений-етнолог Кость Широцький (1866-1919), поет і етнограф Володимир Свідзинський (1885-1941) та інші.

Мистецька індивідуальність М.Д.Леонтовича формувалася під впливом його вчителів-музикантів І.В.Лепехіна та Ю.В.Богданова.

І.В.Лепехін був відомим диригентом і скрипалем. Ґрунтовна музична освіта, отримана ним в Московському синодальному училищі у 1893 році, дозволила йому розгорнути в Кам'янці-Подільському плідну музично-виконавську та педагогічну діяльність.

* © Мартинюк А. К., 2013

Музично-виконавська, фольклористична та науково-педагогічна діяльність Ю.В.Богданова на теренах Поділля стала яскравою сторінкою української музичної культури кінця ХІХ – початку ХХ століття. Її естетичні засади ґрунтувалися на традиціях Петербурзької співацької капели, в якій у 1884 році він отримав музичну освіту. Під керівництвом цього талановитого педагога М.Д.Леонтович вивчав музичну теорію, хоровий спів, історію українського співацького мистецтва.

У процесі індивідуальних занять з Ю.Богдановим, М.Д.Леонтович отримував глибокі знання з музики, які виходили за межі навчальної програми. Саме в ці роки під керівництвом свого наставника майбутній композитор ознайомився зі старовинними церковними наспівами, глибоко вивчив поліфонічний стиль духовних творів М.Березовського, Д.Бортнянського, О.Архангельського.

Вагомим є науково-методичний та фольклористичний доробок Ю.О.Богданова. Ним створено посібник з співів, виданий в Москві 1891 року. Цей посібник став для М.Д.Леонтовича важливим джерелом засвоєння теоретичних знань і методичних принципів, які будуть ним переосмислені пізніше під час праці над власним посібником-хрестоматією з музичної грамоти.

Фольклористичні дослідження Ю.О.Богданова надихнули М.Д.Леонтовича на вивчення народнопісенних надбань. Важливим пріоритетом етнографічних пошуків Ю.О.Богданова було вивчення знаменного мистецтва.

Здійснені ним гармонізації стародавніх подільських і волинських наспівів були опубліковані в окремому збірнику у Вільно в 1894 році. Для М.Д.Леонтовича ці твори стали чудовим матеріалом для засвоєння музичної стилістики церковних наспівів, особливостей структурної побудови та своєрідності інтонаційної мови.

В період навчання М.Д.Леонтович мав змогу користуватися великим фондом літератури, який був у семінарській бібліотеці. Серед її зібрань крім богословської і філософської літератури, були музикознавчі та історико-культурологічні праці, навчальні посібники і нотні видання О.І.Пузиревського, С.В.Смоленського, А.В.Преображенського, Д.В.Разумовського, М.А. Римського-Корсакова, П.І.Чайковського, О.А.Архангельського, О.Д.Кастальського.

На формування художнього світогляду М.Д.Леонтовича великий вплив мала самотутня особистість і музично-теоретичні погляди Б.Л.Яворського. Це був яскравий, різнобічний музикант, визначний музичний теоретик і педагог. Важливою рисою творчої індивідуальності Б.Л.Яворського було те, що з часом почали називати культурологічним мисленням. Музично-теоретична концепція видатного вченого мала своїм методологічним підґрунтям розробку понять, які дозволять розкрити єдину природу самих різноманітних елементів культури. Такий науковий підхід дозволяє вивчати всі сфери культури і мистецтва в одному ракурсі. Вчений наголошував на тому, що всі художні явища, в тому числі і музичні, підпорядковуються єдиним законом мислення епохи [4].

Б.Л.Яворський відзначався виключною ерудицією в галузі різних видів мистецтв, філософії, естетики, історії і психології, які дозволяли йому глибоко вивчати особливості художнього мислення різних епох. В наукових працях Б.Л.Яворського простежується музично-історичний підхід до творів мистецтва. Розглядаючи еволюцію музичного стилю, яка охоплює великий історичний період від середньовіччя і до свого часу, вчений виявляє наростаючі тенденції зростання музичного драматизму від рівномірного, стійкого і безпристрасного стилю Середніх віків до найбільш імпульсивної стилістики свого періоду.

Значний вплив на формування художнього світогляду та неповторної творчої індивідуальності М.Д.Леонтовича мали заняття з композиції та контрапункту у визначного вченого. Людина великого музичного обдарування та енциклопедичних знань, яскравий представник школи С.І.Танеєва, Б.Л.Яворський значно розширив мистецькі обрії М.Д.Леонтовича та його знання в теоретичній галузі. Створені М.Д.Леонтовичем у цей період музичні твори є більш досконалими за композиційною будовою та художнім змістом.

Композиторська творчість М.Д.Леонтовича відрізняється розмаїттям поетично-образного змісту творів, тонким відчуттям стильової природи народної пісні, майстерною розробкою основного інтонаційно-тематичного зерна, який отримує наскрізний розвиток, блискучим опануванням хорової фактури та вокальної інструментовки. Як відзначав музиколог Павло Маценко, творчість композитора «... це вислів його глибоких шукань, які в підставі мають сучасність. В тих шуканнях відчувається непереможне бажання освітлити духовне обличчя пісенності української нації як народу самобутнього й великого» [10, с. 79].

У Києві композитор розширює жанрово-стилістичні обрії своєї творчості. Так народжуються відомі хорові поеми «Льодолом» та «Літні тони» на вірші М.Вороного та «Моя пісня» на вірші К.Білиловського.

У композитора виникає задум створення опери за сюжетом казки Б.Грінченка «На Русалчин Великдень». Ця музика писалася для вихованців Першої гімназії м. Києва, де композитор неодноразово виступав з лекціями.

У київський період композитор створює низку праць з педагогіки та методики музичного виховання : «Нотна грамота», «Підручник для навчання в школах народних» (друге удосконалене видання «практичний курс навчання співу в середніх школах України»). В статті «Як я організовував оркестр у селянській школі» узагальнено педагогічний досвід композитора у Чуківській школі.

Леонтовичу, як і багатьом тогочасним українським композиторам – Миколі Лисенку, Кирилу Стеценку, Якову Степовому, – притаманне було поєднання творчої, педагогічної і виконавської (диригентсько-хорової) діяльності. Понад двадцять років Микола Леонтович віддав роботі вчителя співів у школах різних міст: Тиврова, Вінниці, Гришиного (нині Красноармійська), Тульчина та Києва. Як, композитор він був ще й добре обізнаний зі станом викладання співів у школах, з художнім рівнем учнівських хорів. Чимало своїх сил він віддавав педагогічній праці в учительській семінарії, Музично-драматичному інституті імені Миколи Лисенка, та на диригентських і театральних курсах, а ще на курсах працівників дошкільного виховання чи навіть робітничих гуртках і школах.

Початок 20-го століття ознаменував нові шляхи в українському вчителюванні, яке перейшло від бурсацько-релігійного до народницько-українського спрямування. А Миколі Леонтовичу вдалося й на цій, педагогічній ниві, проявити свій талант. Великим надбанням української культури стала музично-педагогічна спадщина М.Д.Леонтовича.

Педагогічна діяльність М.Д.Леонтовича в Тульчинському Єпархіальному училищі стала яскравою сторінкою культурно-мистецького життя Поділля початку ХХ століття. Спогади сучасників відтворюють світлу постать видатного музиканта і педагога. Згадуючи про своє перше знайомство з М.Д.Леонтовичем, яке відбулося в 1911 році після вступу на перший курс Ірина Шеровська-Кравчук зазначає, що Микола Дмитрович звертався до своїх учениць так, ніби батько звертається до власних дітей. У вихованців з'явилося таке відчуття, ніби вони знали цю людину роками. І дійсно, він став для них рідним і близьким на все життя.

В Музично-драматичному інституті імені Миколи Лисенка і на диригентських курсах Леонтович викладав хоровий спів, основи техніки диригування, теорію музики і контрапункт. Проводячи свої заняття, він часто знайомив хористів з своїми піснями («Дозволь мені, мати», «Ой там, за горою», «Дударик»), виявляючи у них чудове уміння, за доволі короткий час, охопити хоровий твір у цілому і створити повноцінне враження про цю композицію. Як викладач музично-теоретичних предметів, зокрема контрапункту, композитор був послідовником методологічних принципів свого вчителя Болеслава Яворського – автора теорії ладового ритму, яка була в ті часи досить поширеною. А на курсах дошкільного виховання він проявив себе як досвідченим практик-методист. Притримуючись стрункої послідовності, він застосовував свої методи вивчення пісень дітьми, пропонуючи їм спочатку прості, а подалі – складніші пісенні зразки. І, особливо, звертав увагу на складові частини самої пісні – мотив, фразу, речення, період (куплет). У процесі співу дитини він враховував та розвивав почуття

ритму у неї, послуговуючись, при цьому, відбивання ритмічного пульсу руками, ногою, пальцями, Леонтович комбінував різні позиції співу – пропонуючи спів сидячи і стоячи, спів окремими групами, а потім усіх разом, і що найголовніше, завше вважав за необхідне, вдаватися до музично-слухової наочності, зокрема співу самого вчителя. Великого значення Микола Леонтович надавав дикції виконавця, співацькому диханню, застерігаючи від надто сильного, форсованого звуку, обстоюючи тихий або голосний спів і відповідне його застосування при виконанні пісень. А щодо добору пісенного матеріалу, Леонтович орієнтує вчителів співів на пісні канонічного складу, вважаючи, що їх засвоєння створює ґрунт для двоголосного співу.

Диригентська діяльність М.Д.Леонтовича розпочалася в 1889 році, коли він очолив хор духовної семінарії. Цей художній колектив став для нього творчою лабораторією, де народжувалися власні хорові композиції та формувалася художній світогляд та виконавська естетика музиканта.

Хор духовної семінарії виконував традиційну церковну хорову музику, а також обробки українських народних пісень М.Лисенка, П.Демуцького і власні гармонізації М.Леонтовича. Семінарський хор виконав його першу обробку української пісні «Ой чия ж то причина, що я бідна дівчина».

Диригентська майстерність М.Д.Леонтовича розкривалася надзвичайно яскраво в інтерпретації духовних піснеспівів Д.Бортнянського, в яких знайшли відбиток елементи українського музичного стилю. Незабутнє враження залишила робота М.Д.Леонтовича над його власними творами, такими як «Щедрик», «Дударик», «Пряля», «Кант про Почаївську Божу матір» які з великим натхненням виконував хоровий колектив в концерті з нагоди завершення навчання. М.Д.Леонтович – диригент спрямував свої зусилля на удосконалення звучання хору, досягнення ансамблевої злагодженості та інтонаційної чистоти.

Після проголошення Україною незалежності у 1918 р. М.Д.Леонтовича запрошують викладати хорове диригування у щойно створеному Музично-драматичному інституті імені М.В. Лисенка. Розпочинається також його плідна педагогічна діяльність в Народній консерваторії, куди його запросив Б.Л.Яворський. Композитор зробив вагомий внесок в розбудову культурного життя як співробітник музичного відділу Народного комісаріату освіти. Сумісно з іншими митцями М.Д.Леонтович був одним із організаторів українського оркестру, а також членом музичного об'єднання, яке прагнуло розширити горизонти музичної творчості.

М.Д.Леонтович належить до славетної плеяди діячів культури, які створили національну хорову капелу. Під художнім керівництвом видатних диригентів Я. Калішевського та К. Стеценка хорова капела розгорнула плідну творчу діяльність. Окрасою мистецьких виступів колективу став чудовий спів його солістки – знаменитої артистки Марії Литвиненко-Вольгемут.

М.Д.Леонтович постійно виявляв великий інтерес до проблем музичної педагогіки і хорового виконавства. На початку 1918 року під час перебування в Києві він неодноразово відвідує заняття і репетиції хору в учительській семінарії, де працює його друг К.Г. Стеценко. Прагнучи ознайомити семінаристів з різними методами диригування художній керівник хору звернувся до М.Д. Леонтовича попрацювати з хором і виступити в концерті з нагоди відзначення Шевченківських роковин. Як згадує колишній вихованець семінарії Данило Дерев'яноко, програмою із творів М. Лисенка диригував К. Стеценко, а творів К. Стеценка – М. Леонтович. Ця співпраця видатних майстрів, висока культура виконання студентського хору залишили яскравий відбиток в свідомості сучасників.

Визначною подією в культурному житті Києва став концерт Українського Національного хору під керуванням О. Кошиця, на якому було вперше в місті виконано «Легенду» М.Леонтовича на вірші Миколи Вороного. Музична композиція вразила слухачів глибиною образів та художньою досконалістю. Керівники українського уряду, які були присутні на концерті вирішили створити Українську Республіканську Капелу й відрядити її до Західної Європи для презентації національної музичної культури.

Становленню капели як яскравої музичної інституції сприяла подвижницька праця славетної плеяди діячів музичного мистецтва К.Стеценка, О.Приходька, О.Кошиця, М.Леонтовича. Зважаючи на складну соціально-політичну ситуацію того часу, підготовка капели до закордонних гастролей здійснювалася в Кам'янці-Подільському. Саме тут під час репетиції в Українському клубі артисти капели вперше познайомилися з творами М.Д.Леонтовича. Олекса Приходько згадував, що всі були захоплені цим новим зворушливим мистецьким колективом.

Розкриваючи своєрідність музичного стилю М.Д. Леонтовича, професор В.Протопопов відзначав такі його риси як прагнення представити конструктивно-ладовий неперервний виклад пісні; внесення в музичну тканину різноманітних голосів і підголосків, які в сукупності утворюють єдине поліфонічне ціле; майстерне композиційне розташування тематичного матеріалу по різних голосах, із застосуванням прийому хорової педалі.

В кінці 20-х років ХХ ст. хорова музика М.Д.Леонтовича поступово стає відомою в широких культурно-мистецьких колах Києва. Вагому роль в цьому процесі відіграла виконавська та педагогічна діяльність В.Протопопова в Народній консерваторії, директором якої був Б.Л.Яворський. В цьому навчальному закладі, створеному в 1918 році на заняттях хорового класу, поряд з вивченням російських народних пісень, розучувалися твори М.Д.Леонтовича, які виконувалися в багатьох концертах. Як згадує В.Протопопов, в кінці 1918 року хоровим колективом були розучені такі твори, як «Щедрик», «Над річкою бережком», а на початку наступного 1919р. – «Мала мати одну дочку» та «Піють півні».

Видатний вчений висловлював думку про те, що для багатьох поколінь студентської молоді хорова творчість М.Д.Леонтовича стала чудовою школою високої професійної майстерності, оскільки вона втілює безмежний образний світ і є новаторською за своєю музичною мовою.

Неповторна композиторська творчість та педагогічні ідеї митця становлять значну цінність для розбудови сучасної системи художньої освіти. Гуманістична парадигма розвитку освіти на перетині ХХ-ХХІ століть передбачає найефективніше використання національних цінностей, вивчення світової культури через призму національних першоджерел. В цьому контексті композиторський доробок та педагогічні ідеї М.Д.Леонтовича набувають особливого значення.

М.Д. Лернтович належить до славетної плеяди діячів української музичної культури, таких як М.Лисенко, К.Стеценко, О.Кошиць, П.Козицький, які відкрили перед всім світом глибокий образний зміст і неповторну художню красу української народної пісні. Самобутній композиторський стиль цих митців мав своїм підґрунтям кращі надбання національної і світової музичної культури і ніс відбиток яскравої індивідуальності і своєрідності творчого обдарування.

Список використаних джерел

1. Гулеско И.И. Хоровая литература / И.И.Гулеско // Учебное пособие. – Харьков : ХГИК, 1991. – 90 с.
2. Іванова Л. Педагогічні ідеї М.Леонтовича / Л. Іванова // Музика в школі. Зб. статей. Вип. 8. – К.: Музична Україна, 1982. – С. 58-62.
3. Іванов В.Ф., Шеффер Т.В. Музична освіта / В.Ф. Іванов, Т.В.Шеффер // Історія української музики. В 6 т. (Редкол. М.М. Гордійчук (голова) та ін.). – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 374-393.
4. Кузьміна Л. Про виконавську естетику Б. Яворського/ Л. Кузьміна // Українське музикознавство. Вип. 19. – К. : Музична Україна, 1984. – С. 107-114.
5. Лащенко А.П. Хоровая культура: аспекты изучения и развития/ А.П. Лащенко. – К. : Музична Україна, 1989. – 136 с.

6. Лашенко А.П. Українське хорове мистецтво ХХ ст. / А.П. Лашенко // Науковий вісник НМАУ ім. П.І.Чайковського. Музичне виконавство. Вип. 14. Кн. 6. К. ; 1999. – С. 18-31.
7. Леонтович М.Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України (З педагогічної спадщини композитора) / М.Д. Леонтович // Упоряд. Л.О. Іванова. – К. : Музична Україна, 1989. – 136 с.
8. Мартинюк А.К. Відзвуки Асамблеї / А.К. Мартинюк // Музика. – 1992. – № 5. – С. 22.
9. Мартинюк А.К. Персоналії української музичної культури в світлі педагогічної спадщини / А.К. Мартинюк // Теоретичні та практичні питання культурології: 36. наук, статей. Вип. 1, ч. 2 – К. : Логос, 1997. – С. 9-16.
10. Маценко П. М.Леонтович / П.М. Маценко // Самостійна думка. – 1936. – січень-лютий. – С. 79.

Cultural universal of creative activity of prominent representative of musical culture of Ukraine is examined in the article. Achievements of Mykola Leontovych are analysed in the area of composer's creation in the context of development of traditions of Ukrainian musical school during the second half of XX - beginning of XXI centuries. The contribution of Mykola Leontovych is illuminated to development of musical-pedagogical idea and forming of conductor-performance traditions.

Key words: *cultural universal of Mykola Leontovych, choral music, musical culture, national musical school.*

УДК 373.5:7

Овсієнко Я. М.*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ ГІМНАЗІЇ «ДИВОСВІТ» ЯК ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ З ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ

У статті охарактеризовано можливості загальноосвітнього навчального закладу у вивченні та пропаганді національної і світової культур; описано практичний досвід розвитку учнівської творчості в умовах художньо-професійного освітнього простору.

Ключові слова: *професійно-художня освіта, національна і світова культура, навчальний заклад, учнівська творчість.*

Сучасне світове співтовариство потребує громадян, здатних не тільки співіснувати в міжнародному середовищі, а й творчо реалізовувати себе в ньому. Вагома роль у розв'язанні цієї проблеми належить полікультурній освіті, завданням якої є становлення особистості, що володіє розвинутим розумінням інших культур, почуттям поваги до них, вмінням творчо співпрацювати з людьми різних національностей, рас, вірувань. Однак попри певні досягнення педагогічної науки досі не усунуто суперечність між об'єктивною потребою суспільства в активній, творчій особистості та освітньою практикою, яка ігнорує творчий потенціал кожного індивідууму.

Як свідчить аналіз сучасних систем освіти, напрацьованих світовою спільнотою, об'єктивною реальністю інтеграційних процесів є поява демократичних децентралізованих тенденцій розвитку, які прискорюють еволюційний рух до суспільних знань. Одним із орієнтирів сучасної освіти є залучення прогресивних навчальних закладів до участі у Міжнародному проекті Асоційованих шкіл ЮНЕСКО. Налагодження міжнародних контактів розкриває для учнівської молоді широкі можливості в плані розвитку світогляду, мови, культури, що в

* © Овсієнко Я. М., 2013